SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
BUDAPEST, HŐSÖK TERE
A KIÁLLÍTÁST RENDEZTE - JERGER KRISZTINA
KURÁTOR - DÁGI MARIANNA, NAGY ÁRPÁD MIKLÓS
NYITVA - 2005. JÚNIUS 7 — AUGUSZTUS 28.
FELELŐS KIADÓ - DR. BAÁN LÁSZLÓ
TERV - BÁRD JOHANNA
FÉNYKÉPEK - MÁTYUS LÁSZLÓ
NYOMTATÁS - MESTER NYOMDA

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA
HUNGAROFEST

AZ ÉVSZAK MŰTÁRGYA

2005. TAVASZ **NYÁR** ŐSZ TÉL

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM — ANTIK GYŰJTEMÉNY

HÁZASPÁR SÍRKÖVE PALMYRÁBÓL

„De vesztett ékei a régi Palmyrának…"

CH. BAUDELAIRE, ÁLDÁS

Palmyra a sziriai sivatag legnagyobb oázisa, kb. félúton a Földközi tenger és az Euphratés között. Területét a 7. évezred óta lakják, ékírásos szövegek pedig már a 2. évezred elején a Bibliából ismert és ma is használatos nevén említik: *Tadmor*, ami egy elterjedt értelmezés szerint ugyanúgy a datolyapálmára utal, mint a görög-latin *Palmyra*. A hellenisztikus kortól (Kr.e. 3–1. sz.) egyre növekvő fontosságát elsősorban az ott fakadó bővízű forrásnak és az oázist körbevevő, jó megélhetést biztosító steppe-övezetnek (*Palmyréne*) köszönhette, így vált az Euphratésig vezető karavánutak legfontosabb állomásává, az ókori interkontinentális kapcsolatok egyik fő elágazóhelyévé. Innét szárazföldön (a Selyemúton) és tengeren (a Perzsa öblön át) is vezetett út Indiába és Kínába. A csakis a leggazdagabb társadalmi rétegek igényeit kielégítő kereskedelem révén mindkét fél hozzájutott a számára exotikus árukhoz — ezt jelzik például a Közép- és a Távolkeleten talált római üvegek és vörösmázas, a római birodalomban tömegárunak számító agyagedények (*terra sigillata*). A mediterrán világot elsősorban a kínai selyem, a ritka fűszerek és drágakövek vonzották. A becslések szerint akár százszoros haszonnal járó luxus-kereskedelem révén Palmyra hihetetlen mértékű gazdagságra tett szert. A hellenisztikus kor végén a római birodalom bekebelezte a várost, amely a Kr.u. 2. század közepén érte el hatalma zenitjét; lakóinak száma akkoriban kétszázezer lehetett. A 230-as évektől Palmyra a két óriás-birodalom, Róma és a szászánida Irán háborújának egyik fontos szereplője, amíg végül Róma el nem foglalta és ki nem fosztotta az ellene szegülő várost (273). A korábbi súlyát már soha vissza nem nyerő antik Palmyra történetének az arab hódítás vetett véget (634).

A kicsiny településsé vált Palmyra újrafelfedezésére a 17. századtól került sor; hatalmas romjai lenyűgözték Európát. Vonzerejük titka abban is rejlett, hogy a feltáruló kultúra egyszerre volt ismerős és idegen: a görög-római építészetből és művészetből ismert motívumok teljesen egyedi változatait találni itt. (Egyetlen példa: a város egyik vallási középpontját jelentő Baál-templom a magnésiai Artemis-szentély alaprajza szerint épült, mégis jellegzetesen keleti típusú, a klasszikus építészetben elképzelhetetlen vonásokkal: lapos a teteje, bejárata pedig a hosszanti oldalon van).

Palmyra ugyanis két világ: a Mediterraneum és a Kelet metszéspontján jött létre. Kevert volt lakossága (arámi, egyre növekvő számban arab, görög, római), vallása (a görög, római és syriai istenek szentélyei mellett zsinagógája és keresztény temploma is volt) valamint a nyelve: a fennmaradt feliratok zömét palmyrai írással, az arámi mássalhangzó-írás egyik változatával készítették — a palmyrai volt az első megfejtett holt nyelv (1754).

A Palmyra kultúráját meghatározó görög-római elemek nem a klasszikus műveltség mindent lebíró erejét tanusítják, mint azt korábban szokták gondolni; sokkal inkább azt a képességét, hogy formákat tudott adni más kultúrák sajátos mondanivalóinak kifejezésére. Mint annyiszor az ókori kultúrák találkozásánál, a palmyraiak is csak azt használták fel a Nyugatról beözönlő kínálatból, amit a maguk számára érvényesnek találtak. S bár egy odalátogató római is otthon érezhette magát a városban, a palmyrai kultúra kulcsszavai (karaván-kereskedelem, oázisra épülő kertgazdaság, nomadizáló állattenyésztés, a harcos-vadász-kereskedő alakja) a görög-rómainál jóval inkább idézik a későbbi arab civilizációt.

A tavaly megvásárolt mészkő dombormű jól példázza a palmyrai művészet kultúrák-közötti, kevert jellegét. Főalakja díszes kereveten heverő, baljában ivócsészét tartó férfi. Öltözéke a kor perzsa viselete: saru, nadrág (a szárát jelző ráncok a saru fölött láthatók) és díszesen szőtt ruha. Dereka köré görög szokás szerint köpenyt csavart. Lábánál kettős párnán fülbevalós nőalak ül chitónban, a bal vállán kerek ruhakapcsoló tűvel megtűzött köpenyben és a fején átvetett kendővel, amit bal kezével az arca elé von, a gyász ábrázolásának egyik szokásos képi jeleként. Kettejük közt görög ruhájú, fiatal felnőttként ábrázolt ifjú, bal kezét összetartozásuk kifejezéseként a férfi vállára teszi. A szemköztnézetű kompozíció és a plasztikus formákkal ellentétben uralkodó linearitás a palmyrai művészet általános vonásai közé tartozik.

Az ifjú kétoldalán a kifaragott domborműre arameus feliratot vésztek, amelyet Komoróczy Géza a következőképpen olvasott és értelmezett.

Jobboldalt:	עבדבל	'BDBL	*Abdíból*	Baloldalt: מרתי	MRTY *Marti*
	ברעא	BR''	*Bar'a'* (fia és)	אתתה	'TTH *a felesége.*

A személynevek a palmyrai névadás jellegzetes példái. *Abdíból* (görögösen *Abdíbólos*): „Baál (isten) szolgája"; *Bar'a'* (görögösen *Bareas*): „Áthé /Anat (istennő) fia"; *Marti* (görögös átírásban *Marthis*): „úrnő (becéző forma) / „úrnőm". A darab tehát házaspár sírdombormüve volt. A palmyrai nekropolisok jellegzetes formája a közösségi temetkezés. A föld fölött gyakran torony, később templom alakú építmények jelölik a síregyütteseket, a föld alatt pedig sziklába vájt, egymásba nyíló folyosók falaiban előre kivésett, katakomba-szerű fülkék sorakoznak; ezekben hantolták el a halottakat, s a fülkéket szögletes kőlappal zárták le. A budapesti dombormű is ilyen zárólap lehetett (az újkorban vékonyabbra vágták, hogy lecsökkentsék a súlyát). Az ábrázolás főszereplője a kor társadalmi felfogásának megfelelően a férj. A szerettei körében lakomázó halott képe a férfihoz méltó élet emblématikus megjelenítésének népeket és évszázadokat átívelő kifejezési formája volt az ókorban — Hellasban és Italiában éppúgy, mint Mezopotámiában. A darab tehát a görög *symposion*, a latin *convivium* és a keleti kultúrákban elterjedt *marzeah* hagyományán nevelkedett nézők számára egyaránt kínálhatott érvényes mondanivalót.

A halotti lakomát ábrázoló domborművek a palmyrai sírszobrászat egyik fő témáját jelentik. A budapesti darab (stílusa, a betűformák és a hasonló példányok alapján) alighanem a 3. század elején készült.

A töredékekből összeragasztott dombormű az 1930-as években a New haveni Yale Egyetem gyűjteményében volt, később eladták; a nemzetközi műkereskedelemből került Budapestre.

NAGY ÁRPÁD MIKLÓS

KÖSZÖNJÜK A NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA ÉS A HUNGAROFEST KHT. NAGYVONALÚ SEGÍTSÉGÉT A MŰTÁRGY MEGVÁSÁRLÁSÁHOZ.